

ОБСЄ

Організація з безпеки та співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

ЛЮДИНА
НЕ ТОВАР!

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК
ДЛЯ МЕДИЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК ДЛЯ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Ця інформація призначена для медичних працівників України. Торгівля людьми настільки поширилася в Україні, а жертви цього злочину так часто мають проблеми зі здоров'ям, що до медичного працівника, рано чи пізно, може прийти пацієнт, який постраждав від торгівлі людьми. Потерпілий від торгівлі людьми може потрапити до медичного працівника за порадою, втім, іноді сам пацієнт розповідає про те, як він став жертвою торгівлі людьми, або ж медичний працівник може виявити ознаки того, що особа була об'єктом торгівлі людьми. У цьому буклеті подано практичні, неклінічні настанови, які допоможуть небайдужому професіоналу розпізнати симптоми потерпілих і надати допомогу й відповідну довідкову інформацію жертвам торгівлі людьми.

Погоджено до друку та розповсюдження серед медичної громадськості згідно листа МОЗ України № 3.07.58/3046 від 07/12/2007.

Підготовка та друк цієї публікації здійснено за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні у рамках фінансування, наданого Урядом Австрійської Республіки.

ЗМІСТ

1. Вступ.....	3
2. Що таке торгівля людьми?.....	3
3. Елементи торгівлі людьми	4
4. Хто стає жертвами торговців людьми?.....	5
5. Які першопричини торгівлі людьми?.....	6
6. Чим відрізняється торгівля людьми від інших злочинів?.....	6
7. Чи можуть потерпілі від торгівлі людьми розраховувати на захист своїх прав людини?.....	8
8. Заходи для захисту та забезпечення прав потерпілих.....	9
9. Що ми повинні зробити спільними зусиллями для попередження торгівлі людьми і боротьби з нею?.....	10
10. Чи створює торгівля людьми проблеми для здоров'я?.....	11
11. Для чого медичним працівникам ознайомлюватися з різними аспектами торгівлі людьми і її наслідками для здоров'я потерпілих?.....	11
12. На які ризики для здоров'я наражаються особи, котрі є об'єктами торгівлі людьми?.....	12
13. Які симптоми може виявляти потерпілий від торгівлі людьми?.....	15
14. Як виявляти потерпілих від торгівлі людьми?.....	17
15. Що може зробити лікар, якщо підозрює або знає, що особа потерпіла від торгівлі людьми?.....	17
16. До кого я можу звернутися за подальшою інформацією, з метою участі у навчанні або для отримання довідок? Список НУО, що допомагають постраждалим від торгівлі людьми в Україні.....	21
17. Список використаної літератури.....	23

ВСТУП

Щороку сотні тисяч людей мігрують у пошуках кращого життя. Але обмеження, накладені міграційною політикою, зменшують можливість робити це самостійно або користуючись законними й безпечними каналами. Тому щороку продовжує надходити інформація про сотні випадків торгівлі людьми - осіб, які в процесі міграції стають жертвами цього тяжкого злочину. Втім, встановити їх точну кількість важко. Будь-які дані про масштаб торгівлі людьми спираються на випадки, офіційно встановлені правоохоронними органами, громадськими організаціями та міжнародними агенціями. Але через саму природу цього злочину фахівці говорять про значну кількість випадків, про які не повідомляється.

Україна насамперед вважається країною походження потерпілих від торгівлі людьми. Це не виключає можливість того, що іноземці можуть постраждати від торгівлі людьми на території України або що громадяни України можуть потрапити у схожу ситуацію у власній країні.

Торгівлю людьми як процес можна легко порівняти із замкненим колом. Важливою передумовою для розриву цього кола є глибоке розуміння суті й характеристик злочину торгівлі людьми, що дозволить розвинути комплексні й творчі стратегії для попередження торгівлі людьми на засадах прав людини.

ЩО ТАКЕ ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ?

Торгівля людьми - це тяжкий злочин. Стаття 149 Кримінального кодексу України визначає торгівлю людьми як "вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи". Певні обставини, зокрема вчинення злочину щодо малолітнього або організованою групою, або створення небезпеки для життя чи здоров'я вважаються обтяжливими і, відповідно, передбачають суворіше покарання.¹ Це положення відображає складну сутність торгівлі людьми і спирається на визначення, котре узгоджено на міжнародному рівні і міститься в Протоколі ООН про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності.²

Незважаючи на те, що визначення торгівлі людьми виглядає складним, його можна розбити на три елементи: дії, засоби і мету.

¹ Кримінальний кодекс України (2001 р.) з поправками згідно з Законом № 3316-IV (12 січня 2006 р.). Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини караються позбавленням волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

² Україна підписала Протокол ООН 15.11.2001 р. і ратифікувала його 04.02.2004 р.

ЕЛЕМЕНТИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

ЩО?	ЯК?	З ЯКОЮ МЕТОЮ?
• вербування • переміщення • переховування • передача • одержання людини	вдаючись до погроз або із застосуванням • сили • примусу • обману • шантажу • зловживання владою • тощо	• сексуальна експлуатація • примусова праця або послуги • рабство чи підневільний стан • вилучення органів • усиновлення (дочеріння) з метою наживи • тощо
► Дії	► ЗАСОБИ	► МЕТА

Тільки поєднання зазначених трьох елементів складають злочин торгівлі людьми, скоєння якого може відбуватися за кордоном або в межах однієї країни (так звана внутрішня торгівля людьми).

І якщо встановлення перших контактів з потенційною жертвою може відбуватися через знайомих, друзів і навіть родину, то акти передачі, переміщення і одержання осіб найчастіше здійснюються саме професійними торговцями людьми. У будь-якому випадку, повинні здійснитися певні дії, метою яких є подальша експлуатація людини.

Більшість постраждалих від торгівлі людьми вважають, що їхнє рішення мігрувати у пошуках кращого працевлаштування - це підконтрольний їм процес. Вони не усвідомлюють, що від самого початку їх обманюють або шантажують, аби лише створити ситуацію, в якій їх можна буде експлуатувати. Втім, після застосування таких засобів, як обман, шахрайство чи зловживання владою з метою експлуатації чиеїсь праці чи послуг, початкова згода, яку могла дати жертва, втрачає чинність, оскільки ніхто не став би з власної волі погоджуватися на експлуатацію, перебування в підневільному стані чи жорстокість. Крім того, обман або шахрайство можуть стосуватися не тільки суті роботи, але й умов, у яких цю роботу чи послуги доводиться виконувати чи надавати.

Мета злочину торгівлі людьми полягає у тому, щоб вкинути особу в умови експлуатації. Стаття 149 (примітка 1) визначає експлуатацію як “всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства,

підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо”.

Існує чимало різноманітних способів експлуатації. Наведене вище визначення охоплює широке коло ситуацій, пов'язаних із торгівлею людьми, і стосується як дітей, так і дорослих, наприклад, примусу до жебрацтва чи здійснення дрібних злочинів або експлуатації у різних галузях, скажімо, на будівництвах, у сільському господарстві, в секс-індустрії, в приватних господарствах чи на тяжких низькооплачуваних роботах.

Експлуатація дітей - це завжди злочин. Згідно з Протоколом ООН, вербування, переміщення, передача, переховування чи одержання дитини для її експлуатації вважається “торгівлею людьми” навіть якщо при цьому не застосовуються засоби, перелічені у визначенні.³

Торгівля людьми майже завжди супроводжується скоєнням інших злочинів. Кримінальні мережі, котрі спеціалізуються на різних злочинах, тісно співпрацюють одна з одною, а злочини, скоєні в ході торгівлі людьми, можна розбити на ряд різних кримінальних дій, таких як підробка документів, завдання тілесних ушкоджень, примусова праця чи відмивання грошей. Нерідко слідчим органам доволі складно доводити всі елементи торгівлі людьми, тому їм слід докладати зусиль для переслідування підозрюваних і за ті супутні злочини, які здійснюються під час процесу торгівлі людьми.

Методи, до яких вдаються торговці людьми, весь час змінюються. Неофіційність здійснюваних операцій і добре налагоджені зв'язки між кримінальними групами дозволяють торговцям людьми пристосовуватися до нових ситуацій набагато швидше, ніж правоохоронним органам. Активне психологічне маніпулювання постраждалими від торгівлі людьми, а також зміна шляхів і особливостей експлуатації ускладнює роботу як законодавчих, так і виконавчих органів.

ХТО СТАЄ ЖЕРТВАМИ ТОРГОВЦІВ ЛЮДЬМИ?

Неможливо створити універсальний портрет “жертви торгівлі людьми”. Жертвою цього злочину можуть стати і жінки, і чоловіки, і діти.⁴ Багато людей в усьому світі мають бажання мігрувати в тому числі і за кордон, щоб там працевлаштуватися і, таким чином покращити свої життєві перспективи і розширити спектр своїх можливостей. Не всі опиняються в руках торговців

³ Стаття 3 (с), Протоколу ООН про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї (2000 р.).

⁴ Останні дослідження свідчать, що до найуразливіших груп громадян України входять незаміжні жінки віком 18-27 років і одружені чоловіки віком 31-60 років з низьким рівнем освіти, а також неповнолітні 13-18 років із неблагополучних сімей.

людьми, але багато людей все ж несподівано для себе потрапляють в умови експлуатації і докладають чималих зусиль для того, аби припинити свою неочікувану подорож. Нерідко вони не хочуть зізнаватися, що постраждали від торгівлі людьми, бо бояться наслідків, до яких це може призвести.

Подолайте прийняті стереотипи і ставлення. Вислови на кшталт “він знав на що йде”, “вона просто шльондра” або “він не заслуговує на краще”, на жаль, і досі побутують у країнах походження і призначення. Незалежно від початкової згоди працювати в якійсь сфері, жодна людина не заслуговує на зневагу через експлуатацію, якої вона зазнала, і це не підстава відмовляти їй у наданні допомоги. **Потерпілі від торгівлі людьми - це жертви тяжкого злочину.**

ЯКІ ПЕРШОПРИЧИНИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ?

Безперспективність і відсутність можливостей через соціально-економічні негаразди, насильство в сім'ї та корупцію. Погані умови праці й високий рівень безробіття належать до переважних причин, з яких люди мігрують. Люди готові виконувати будь-яку низькооплачувану роботу в надзвичайно поганих умовах. Як наслідок, вони не до кінця розуміють умови експлуатації, особливо коли йдеться про жертв-чоловіків, наприклад, на промислових підприємствах чи сільськогосподарських роботах.⁵

Інший чинник, який посилює бажання полишати свої домівки особливо серед жінок і дітей, - насильство в сім'ї.

Попит на неофіційну, незахищену і дешеву працю не зникає. Багато секторів великою мірою покладаються на підпільне працевлаштування. Злочинці чудово знають про це і користаються нелегальною пропозицією і попитом на робочу силу, що часто призводить до випадків торгівлі людьми. Корумповані службовці на різних посадах можуть навіть сприяти цьому незаконному “бізнесу”.

Люди полишають свої домівки з багатьох причин, встановити які нелегко. Ще складніше прослідкувати шлях мігранта до “кращого майбутнього”, яке може закінчитись експлуатацією та насильством.

ЧИМ ВІДРІЗНЯЄТЬСЯ ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ВІД ІНШИХ ЗЛОЧИНІВ?

Межі між різними злочинами часто нечіткі, тому кожен випадок слід розглядати окремо. Це твердження особливо справедливе стосовно торгівлі людьми і **незаконного ввозу мігрантів**. Як торгівля людьми, так і незаконний **ввіз мігрантів** є формами транснаціональної організованої злочинності і часто

⁵ М.Війерс, Р.Хавеман. Керівництво з питань торгівлі людьми для системи кримінального правосуддя України. - червень, 2006.
- С.124-125 [Marjan Wijers, Roelof Haveman, Guidelines on Trafficking in Human Beings for the Criminal Justice Chain in Ukraine]

мають спільні риси, наприклад, бажання осіб полишити свою домівку заради кращого майбутнього. Однак незаконний ввіз мігрантів можна охарактеризувати як сприяння нелегальному перетину кордону заради отримання фінансового чи іншого матеріального прибутку. При цьому мігранти після прибуття на місце призначення самі вирішують, що їм робити. І хоча незаконно ввезені мігранти можуть наражатися на небезпеку і опинитись у скрутній ситуації, що робить їх уразливими для насильства в країні призначення, вони й самі порушують імміграційні закони. На відміну від них, особи, які потерпають від торгівлі людьми, опиняються в ситуації неперервної експлуатації, котра провадиться з метою отримання нелегальних доходів торговцями людьми. До постраждалих від торгівлі людьми слід ставитись як до жертв тяжкого злочину.

ПОРІВНЯЙТЕ І СПІВСТАВТЕ:

НЕЗАКОННИЙ ВВІЗ МІГРАНТІВ (НВ) І ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ (ТЛ)

Існує три суттєві відмінності між незаконним ввозом мігрантів і торгівлею людьми:⁶

	ЗГОДА	ЕКСПЛУАТАЦІЯ	ПЕРЕТИН КОРДОНУ
НВ	ПОТРІБНА	НЕ ОBOB'ЯЗКОВО ВІДБУВАЄТЬСЯ	ОBOB'ЯЗКОВО ВІДБУВАЄТЬСЯ
ТЛ	ВТРАЧАЄ ЧИННІСТЬ	ОBOB'ЯЗКОВО ВІДБУВАЄТЬСЯ	НЕ ОBOB'ЯЗКОВО ВІДБУВАЄТЬСЯ

► **Згода:** Незаконний ввіз мігрантів здійснюється в небезпечних і принизливих умовах, але при цьому мігранти самі погоджуються на незаконний перетин кордону. А от жертви торгівлі людьми ніколи не давали своєї згоди або, навіть якщо спочатку вони і погодилися, їхня згода втрачає чинність через примусові, шахрайські або насильницькі дії торговців людьми.

► **Експлуатація:** Незаконний ввіз закінчується прибуттям мігранта на місце призначення, тоді як торгівля людьми передбачає постійну експлуатацію жертви. З практичної точки зору, для жертв торгівлі людьми наслідки зазвичай тяжчі, а тому вони потребують більшого захисту від повторної віктимізації та інших форм насильства.

⁶ Управління ООН по боротьбі з наркотиками і злочинністю, Методичні вказівки з протидії торгівлі людьми, Міжнародна програма проти торгівлі людьми, Нью-Йорк, 2006 р., С. XV [United Nations Office on Drugs and Crime, Toolkit to Combat Trafficking in Persons, Global Programme Against Trafficking in Human Beings]

► **Міжнародний характер:** Незаконний ввіз мігрантів завжди має міжнародний характер, а торгівля людьми - не обов'язково. Торгівля людьми може відбуватися незалежно від того, переміщують жертву до іншої країни, чи тільки в інше місце в межах однієї країни.

Торгівля людьми не тотожна **проституції**. Ці два явища часто поєднані у публічному дискурсі з тієї простої причини, що більшість знаних і поширених сценаріїв торгівлі людьми належать саме до випадків торгівлі з метою сексуальної експлуатації. Така ситуація склалася через те, що більшість європейських кримінальних кодексів до недавнього визначали метою торгівлі людьми тільки сексуальну експлуатацію. Проте робота в секс-індустрії в підконтрольних собі умовах - це не те саме, що торгівля людьми, і по-різному регулюється в різних країнах. За статтею 303 Кримінального кодексу України (Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією), наприклад, людина, яка самостійно займається проституцією, не притягається до кримінальної відповідальності, а “втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, або сутенерство” караються залежно від тяжкості злочину.⁷

До жертв торгівлі людьми не слід ставитись як до злочинців. Відповідно до Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, потерпілих осіб не можна притягати до відповідальності “за їх причетність до незаконних видів діяльності, коли така причетність є наслідком примусу”⁸ (положення про звільнення від покарання). Такі злочини, наприклад, порушення законів про імміграцію чи проституцію, можуть розцінюватись як адміністративні. Жодну людину, яку визнано жертвою торгівлі людьми, не слід карати - незалежно від того, повертається вона в Україну з іншої країни, чи є іноземцем, якого визнано жертвою торгівлі людьми в Україні.

ЧИ МОЖУТЬ ПОТЕРПІЛІ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ РОЗРАХОВУВАТИ НА ЗАХИСТ СВОЇХ ПРАВ ЛЮДИНИ?

Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Потерпілі від торгівлі людьми заслуговують на повагу і допомогу незалежно від роду занять чи форми експлуатації. Для успішного попередження торгівлі людьми надзвичайно важливо захищати права потерпілих і надавати їм підтримку. Нещодавно прийняті міжнародні документи, такі як Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії

⁷ Кримінальний кодекс України (2001) з поправками згідно з Законом № 3316-IV (12 січня 2006 р.).

⁸ Стаття 26, Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, ET5 № 197, Варшава 2005 р. Україна підписала цю Конвенцію Ради Європи 17 листопада 2005 р.

торгівлі людьми або План дій ОБСЄ з попередження торгівлі людьми⁹ визначають мінімальні стандарти захисту прав потерпілих від торгівлі людьми:

ЗАХОДИ ДЛЯ ЗАХИСТУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ

- ▶ **Виявлення потерпілих**
- ▶ **Захист приватного життя та особистості потерпілих**
- ▶ **Допомога потерпілим з метою їх фізичної, психологічної та соціальної реабілітації**
- ▶ **Період реабілітації та час на роздуми**
- ▶ **Дозвіл на проживання**
- ▶ **Виплата компенсацій та відшкодувань за законом**
- ▶ **Репатріація та повернення потерпілих**

Включаючи

- Належне та безпечне житло
- Надання психологічної допомоги
- Дотуп до медичного лікування
- Послуги усного або письмового перекладу
- Консультування та доступ до інформації
- Доступ до кримінального правосуддя
- Доступ до ринку праці, професійного навчання та освіти

Розрив циклу торгівлі людьми вимагає неперервної тривалої допомоги. Важливо правильно визначити потерпілих від торгівлі людьми і надати їм достатньо часу на роздуми, що дозволить їм прийти до тями і прийняти свідоме рішення про наявні альтернативи. Це передбачає захист їхнього особистого життя, а також ряд адміністративних заходів для оформлення їхнього перебування у країні із наданням безпечного житла та доступу до психологічної, медичної, юридичної та соціальної допомоги. Підтримка у буденних справах і визначення нових перспектив допомагає потерпілим створити стабільне оточення і налагодити життя.

Доступ до кримінального правосуддя є ключовим. Коли потерпілі відчують достатню допомогу, вони можуть подати позов про відшкодування збитків і взяти активну участь у кримінальному переслідуванні злочинців. Незважаючи на постійні зусилля, які докладаються для покращення слідчих методик, переслідування злочинців рідко буває успішним без заяв потерпілих, які виступають свідками у справі (не слід примушувати потерпілих багато разів

⁹ План дій ОБСЄ з попередження торгівлі людьми. - Ред. 1. - Відень, 2005 [OSCE Action Plan to Combat Trafficking in Human Beings, PC.DEC/557/Rev.1]. Україна прийняла цей План дій ОБСЄ 7 липня 2005 р.

повторювати свої свідчення). Тільки ті потерпілі, які відчувають стабільність, зможуть бути корисними в якості надійних свідків, але допомогу і захист необхідно надавати незалежно від готовності потерпілого давати свідчення.

Будь-яка допомога потерпілим дітям повинна надаватися в інтересах дитини.

СЛІД З ПОВАГОЮ СТАВИТИСЯ ДО ІМОВІРНИХ І ВИЗНАНИХ ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.

Принцип недискримінаційного ставлення є правилом для всіх видів діяльності, пов'язаних із правами людини і, безсумнівно, для всього спектру ініціатив, спрямованих проти торгівлі людьми. Ані потенційні мігранти, які намагаються полишити свої домівки заради покращення умов життя, ані ймовірні жертви торгівлі людьми, яким вдалося втекти від експлуатації та насильства, не повинні зазнавати жодної форми дискримінації чи принизливого ставлення, незалежно від роду їхнього заняття.

ЩО МИ ПОВИННІ ЗРОБИТИ СПІЛЬНИМИ ЗУСИЛЛЯМИ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ І БОРОТЬБИ З НЕЮ?

Захист прав потерпілих повинен складати основу всієї роботи, спрямованої на боротьбу з торгівлею людьми. Для боротьби з такими правопорушеннями, слід, у першу чергу, застосовувати підхід, в основу котрого покладено права людини. Згідно з цим підходом, торгівля людьми визнається не просто кримінальною діяльністю, але й має далекосяжні наслідки як для потерпілих, так і для державних і громадських організацій, яким доводиться мати з ними справу.¹⁰

Створення спільної системи, яка би сприяла встановленню осіб, потерпілих від торгівлі людьми, та їх направлення до відповідних організацій, що надають підтримку (Національний механізм перенаправлення) допоможе жертвам подолати свій минулий досвід торгівлі людьми і знайти нове місце в суспільстві. Такий підхід вимагає участі і взаємодії різних державних секторів і громадських організацій. Законодавці, соціальні працівники, міліція, прокурори, судді, медичні працівники, юристи, адвокати та інші повинні вивчити це явище, а потім розробити і впровадити спільну стратегію, яка би відповідала потребам потерпілих від торгівлі людьми.

¹⁰ Теда Крюгер, Ясна Малкоч, Бербель Уль. Національний механізм перенаправлення. Об'єднання зусиль для захисту прав потерпілих від торгівлі людьми: практичний посібник. - ОБСЄ/Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. [Theda Kroger, Jasna Malkoc, Barbel Uhl, National Referral Mechanisms. Joining Efforts to Protect the Rights of Trafficked Persons. A Practical Handbook, OSCE/ODIHR]

Кожна ситуація торгівлі людьми по-своєму особлива. Потерпілим від торгівлі людьми треба надавати комплексну й індивідуалізовану допомогу. Найголовніше, ставтеся до потерпілих від торгівлі людьми з повагою!

Якщо у Вас виникли додаткові запитання про торгівлю людьми, будь-ласка телефонуйте за безкоштовним номером гарячої лінії в Україні:

8-800-500-22-50 (гаряча лінія Міжнародного жіночого правозахисного центру “Ла Страда-Україна”), або звертайтеся до неурядових організацій, список яких наведено в кінці брошури.

ЧИ СТВОРЮЄ ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ПРОБЛЕМИ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я?

Торгівля людьми - це тяжка форма насильства, котра може призводити до травм, хвороб, а іноді й смерті. Хоча торгівля людьми часто обговорюється з точки зору роботи поліції чи судів, для потерпілої особи найтриваліші наслідки пов'язані з фізичними, психологічними і/або статевими й репродуктивними проблемами здоров'я. До завдань медичної сфери саме й належить лікування ускладнень для здоров'я особи - а вони можуть бути серйозними.

Забезпечення потреб здоров'я потерпілих також є зобов'язанням, включеним до Протоколу ООН про попередження і припинення торгівлі людьми, а це свідчить про необхідність реалізації заходів для забезпечення “фізичної, психологічної і соціальної реабілітації жертв торгівлі людьми”.

ДЛЯ ЧОГО МЕДИЧНИМ ПРАЦІВНИКАМ ОЗНАЙОМЛЮВАТИСЯ З РІЗНИМИ АСПЕКТАМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА ЇЇ НАСЛІДКАМИ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я ПОТЕРПІЛИХ?

Розуміння наслідків торгівлі людьми і пов'язаних з нею ризиків для здоров'я сприяє ефективній діагностиці й лікуванню. Для правильної діагностики й лікування симптомів надзвичайно важливо розуміти причину їх виникнення, а у випадках торгівлі людьми - знати види насильства, яких зазнала особа. Нерідко симптоми такі складні, що їх важко співвіднести з конкретним захворюванням. Наприклад, хронічні головні болі можуть бути неврологічними, травматичними або психіатричними за походженням, а в зазначеній цільовій групі населення всі три чинники можуть впливати на симптоматику особи. Так само, шлунково-кишкові проблеми добре описані як фізичні вияви неспокою і стресу, але в особи, яка була об'єктом торгівлі людьми, ці симптоми можуть спричинятися поганим харчуванням або ускладненнями через стан статевого здоров'я.

Лікар може бути першим і єдиним професіоналом, з яким зустрічається постраждалий від торгівлі людьми. Часто постраждалі від торгівлі людьми нікому не розповідають про насильство і приниження, яких вони зазнали під

час експлуатації. Багато хто соромиться, що їх обманули, що вони не змогли повернутися з обіцяним доходом, а ті, хто зазнав сексуального насильства чи експлуатації, швидше за все відчуватимуть на собі тавро свого минулого. Медичні працівники, до яких приходять потерпілі від торгівлі людьми, мають унікальну можливість не тільки надати необхідну медичну допомогу, але й запропонувати довідкову інформацію про відповідні організації, які можуть допомогти постраждалому задовольнити його інші потреби (див. нижче).

Для потерпілого від торгівлі людьми кожна зустріч може стати поступом на шляху до реабілітації. Через те, що в минулому цих людей обманули і піддали насильству, надзвичайно важливо продемонструвати потерпілим, що існують люди, які можуть їм допомогти і поставитися до них з добротою і повагою. Виявляючи турботу і зберігаючи конфіденційність, лікар може допомогти постраждалим здобути впевненість у собі і виробити довіру, які їм потрібні, щоб звернутися за іншою допомогою, яка їм може знадобитися.

НА ЯКІ РИЗИКИ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я НАРАЖАЮТЬСЯ ОСОБИ, КОТРІ Є ОБ'ЄКТАМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ?

Ризики для здоров'я численні і, зазвичай, нагромаджуються протягом усього процесу торгівлі людьми. Ризики часто починаються ще до того, як людина полишає свою домівку, і часто зростають протягом усієї подорожі. Для визначення стану здоров'я потерпілого треба оцінити не тільки небезпеку, яка існує для особи під час її експлуатації, але й численні ризики, на які вона наражається протягом усього процесу торгівлі людьми (див. малюнок *“Етапи процесу торгівлі людьми”*, а за детальнішою інформацією звертайтеся на сторінку: www.lshtm.ac.uk/genderviolence).

Ризики для здоров'я перед відправкою:

Нерідко ще *перед відправкою* особи наражаються на велику кількість ризиків для здоров'я, пов'язаних, скажімо, з поганими умовами життя (напр., погане харчування, незадовільне помешкання, недостатнє медичне обслуговування і стоматологічні проблеми). Ще до того, як стати об'єктом торгівлі людьми, жінки нерідко зазнавали фізичного і/або сексуального насильства. Так, за даними дослідження 64% українців, постраждалих від торгівлі людьми, зазнавали якоїсь форми насильства ще до того, як полишили свої домівки, а 15% зазнали сексуального насильства у віці до 15 років.

ЕТАПИ ПРОЦЕСУ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Ризики для здоров'я, пов'язані з переїздом: На етапі *переїзду* нелегальний перетин кордону часто наражає людей на небезпеку отримати ушкодження або захворіти, наприклад, на ризик потонути, намагаючись подолати стрімкі річні пороги, або задихнутися, переховуючись у герметичних контейнерах. Для багатьох початок подорожі може стати причиною “початкової травми”. Крім того, люди можуть відчувати сильні душевні муки, коли вперше дізнаються, що їх обманули і наразили на небезпеку.

Ризики для здоров'я, пов'язані з місцем призначення: Саме на етапі перебування в *місці призначення* людина, зазвичай, наражається на найбільшу кількість ризиків для здоров'я, оскільки її експлуатують, наприклад, на небезпечній фабриці, будівельних чи сільськогосподарських роботах, у якості секс-робітника чи домашньої прислуги. Під час експлуатації об'єкт торгівлі людьми може ставати жертвою насильницьких дій подібних до тих, що чиняться у випадках тортур, домашнього насильства чи в умовах експлуатованої праці. Такі насильницькі дії чиняться з метою 1) встановлення контролю над особою і 2) отримання найбільшого прибутку чи задоволення від їхньої праці.

Ризики для здоров'я, пов'язані з затриманням: Не всіх жертв торгівлі людьми затримують, але якщо це сталося, то таких осіб, одразу після того, як вони визволилися чи втекли від ситуації, в якій були об'єктами торгівлі людьми, можуть утримувати, скажімо, у в'язниці (наприклад, за порушення імміграційного законодавства), імміграційному центрі для затриманих (наприклад, в очікуванні депортації) чи в поліції (напр, для отримання свідчень). Такі ситуації можуть створювати фізичні і психологічні ризики для здоров'я, такі як негігієнічні умови перебування чи недоброякісна їжа, погане харчування, стресові стосунки і обмежене або відсутнє медичне обслуговування при ускладненнях для здоров'я.

Ризики для здоров'я, пов'язані з реінтеграцією: Етап реінтеграції може видаватися періодом безпеки, але для багатьох - це період стресів, пов'язаних із поверненням в сім'ю, час суму, викликаного спогадами і ушкодженнями, отриманими під час минулих подій, та труднощів оцінки послуг допомоги. Для деяких людей - це також час страху перед помстою злочинців чи можливістю повторно стати об'єктом торгівлі людьми.

Ризики для здоров'я численні, включаючи фізичне, сексуальне та психологічне насильство, виробничі ризики та небезпечне середовище, надмірний робочий день чи зловживання речовинами. Особи, які стають об'єктами торгівлі людьми, як правило зазнають фізичного і/або психологічного насильства. За даними дослідження, присвяченого жінкам з України, які стали об'єктами торгівлі людьми і сексуальної експлуатації, 76% з них зазнали фізичного насильства, а 70% - ушкоджень. Будучи об'єктом торгівлі людьми, більшість жертв вимушені працювати протягом надміру довгого робочого дня

і наражаються на небезпеку, пов'язану із конкретним видом роботи, яку вони вимушені виконувати. Осіб, які перебувають у сексуальному рабстві, часто піддають фізичному і сексуальному насильству, примушують до незахищеного вагінального, анального і орального сексу, позбавляють сну та їжі. Люди, яких продали на сільськогосподарські роботи, можуть мати справу з пестицидами і фунгіцидами, небезпечним спорядженням, важкими вантажами, інфекціями від роботи з тваринами чи їх органами, або можуть страждати від спеки чи зневоднення.

Ризики для здоров'я під час процесу торгівлі людьми	Типові наслідки для здоров'я постраждалих
Фізичне насильство <i>Приклади:</i> побиття, удари ногами, ляпаси, штовхання, шмагання, завдання різаних ран, опіків.	Втома та втрата ваги: швидка стомлюваність, хронічна втома, втрата апетиту, значна втрата ваги. Неврологічні симптоми: головний біль, запаморочення, проблеми з пам'яттю, непритомність, біль в очах.
Психологічне насильство <i>Приклади:</i> погрози, погрози членам родини, обман, тероризування, створення непередбачуваних ситуацій.	Шлунково-кишкові розлади: шлунковий біль або біль у черевній порожнині, діарея. Психічні захворювання: депресія, тривожність, ворожість, розлад сну, нічні кошмари, схильність до самогубства.
Обмеження <i>Приклади:</i> обмеження накладається на харчування, воду, сон та відпочинок, світло, свободу пересування, соціальні контакти.	Більовий синдром, ідіопатичні скарги Соціальні проблеми та розлади поведінки: усамітнення, ризикована поведінка (щодо сексу та наркотичних речовин), труднощі при формуванні відносин.
Надмірна праця <i>Приклади:</i> надмірна тривалість робочого дня, недостатність або відсутність перерв та вихідних, тяжка, кропітка або знесилююча праця.	Ушкодження кісток та м'яких тканин: переломи, розтягнення зв'язок, синдром механічної праці. Ушкодження м'яких тканин: забиття, проколи, садна, синці, опіки.
Недостатня трудова підготовка та інформованість <i>Приклади:</i> недостатність або відсутність підготовки для роботи з технічним обладнанням, захисту статевого здоров'я.	Стан шкіри: інфекції внаслідок недостатньої гігієни, хімічні опіки, висипи, шрами (в області черевної порожнини внаслідок вилучення органів, наприклад, нирок). Зорові та слухові функції: порушення функцій зору або слуху. Імунітет: часті інфекційні захворювання, грип і застуди. Респіраторні захворювання: інфекційні захворювання легенів та ураження дихальних шляхів, пов'язані з окремими галузями виробництва, видобуванням →

Сексуальне насильство

Приклади: вагінальне, оральне або анальне гвалтування, групове гвалтування, неприємні дотики, оголення або фотографування, відмова користуватися презервативами і/або іншими методами контрацепції, насильницьке проведення абортів або заборона на них.

вугілля, сталеливарною промисловістю, виробництвом цегли (наприклад, пневмоконіозів, зокрема, силікозу).

Заразні захворювання: туберкульоз, такі захворювання, як бруцельоз, сальмонельоз (наприклад, унаслідок контакту з тваринами на бійні, птахофермах, м'ясокомбінатах, шкіряних заводах та ін.).

Розлади статевого та репродуктивного здоров'я: інфекції, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ/СНІД, інфекційні захворювання або uszkodження статевих органів, інфекційні захворювання органів сечовиділення, негативні наслідки підпільних абортів, безпліддя.

ЯКІ СИМПТОМИ МОЖЕ ВИЯВЛЯТИ ПОТЕРПІЛИЙ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ?

Симптоми, які виявляє потерпілий від торгівлі людьми, значною мірою залежатимуть від: 1) виду і ступеня жорстокості пережитих насильницьких дій і 2) форми експлуатації.

Симптоми, які виявляє потерпілий від торгівлі людьми, можуть бути фізичними і/або психологічними. Фізичні симптоми можуть включати uszkodження, отримані внаслідок насильницьких дій, і виробничі травми, такі як порізи, опіки, синці, розтягнення зв'язок, тріщини, синдром механічної праці, і/або заразні і/або незаразні інфекції, включаючи респіраторні, дерматологічні, шлунково-кишкові інфекції та ті, що передаються статевим шляхом, у тому числі ВІЛ/СНІД.

Потерпілі від торгівлі людьми зазвичай виявляють симптоми, пов'язані з посттравматичною реакцією.

Насильство й експлуатація - це травматичний досвід, який зазвичай виявляється посттравматичними симптомами (див. таблицю "Типові посттравматичні симптоми"). Суворі або травматичні ситуації, типові для торгівлі людьми, можуть призвести до того, що особа не в змозі "вимкнути" свої основні біологічні механізми попередження і безпеки. Постійні травми можуть викликати зміни в організмі на хімічному рівні, через що у людини з'являється фізична і емоційна реакція на негативні збудження, яка виявляється максимально або не виявляється взагалі, тобто за принципом "все-або-нічого". При посттравматичних симптомах люди часто заново переживають страхітливий події, відчувають депресію, мають нічні кошмари, погано сплять і виявляють інші соматичні симптоми.

В осіб, які страждають від посттравматичних реакцій, симптоми часто зберігаються і виявляються через місяці чи роки. Через пережиті події жертви часто страждають на занижену самооцінку і відчуття безнадії. Почуття сорому, провини і ганьби особливо типові для потерпілих від сексуального насильства. Інформацію про психологічну підтримку потерпілим від торгівлі людьми можна почерпнути в публікаціях Міжнародної організації з міграції “Психологічна підтримка груп потерпілих від торгівлі людьми в перехідних ситуаціях”¹¹

Типові посттравматичні симптоми

- Повторне переживання подій, що заподіяли травму
- Тривожність, приступи паніки, надмірна збуджуваність
- Депресія
- Ворожість, дратівливість
- Головний біль
- Запаморочення
- Схильність до самогубства
- Втомленість
- Ушкодження
- Розлад сну, нічні кошмари
- Проблеми з пам'яттю
- Труднощі, пов'язані з концентрацією уваги
- Втомленість або виснаженість
- Втрата апетиту
- Біль у шлунку, череві, спині
- Шлунково-кишкові розлади

Симптоми, які вказують на порушення статевих і репродуктивних функцій, поширені серед жінок, які стали об'єктами торгівлі людьми і сексуальної експлуатації. Сексуально експлуатовані жінки часто страждають на порушення репродуктивного здоров'я і заражені однією або декількома статевими інфекціями, серед яких хламідії, сифіліс, бактеріальний вагіноз, запалення органів таза, трихомонади, запалення сечоводів і ВІЛ/СНІД. Деякі хвороби, що передаються статевим шляхом, якщо їх не лікувати, можуть призвести до безплідності або раку. Настанови з лікування статевих інфекцій та інфекцій репродуктивних органів можна знайти у “Рекомендаціях з надання послуг у галузі репродуктивного і сексуального здоров'я в Україні жінкам, які потерпіли від торгівлі людьми: лікування ІПСШ/ІРС”.¹²

Типові неспецифічні симптоми, які вказують на порушення фізичного здоров'я, включають головні болі, втому, болі в грудях чи в області серця, шлунку чи череві, спині, а також запаморочення. Перелічені неспецифічні синдроми - типові для посттравматичної реакції і виявилися найпоширенішими серед жінок, яких вивезли з України. Наприклад, звертаючись по допомогу, 78% скаржилися на головні болі, 76% - на втому, 70% - на періодичні запаморочення, а 66% - на болі в області грудей чи серця.

¹¹ http://www.forcedmigration.org/psychosocial/pepaps/WiderPapers/iom_notebook4.pdf

¹² www.lstm.ac.uk/genderviolence.

Важливо пам'ятати, що індивідуальні реакції на торгівлю людьми саме і є індивідуальними. Кожен, хто стає об'єктом торгівлі людьми, наражається на різні ризики для здоров'я. Інколи можна прослідкувати певну систему, але симптоми, які виявляються у потерпілих, швидше за все будуть індивідуальними. Симптоми також, мабуть, будуть численні і складні для тлумачення. Через поєднання фізичних і психологічних ризиків для здоров'я часом буває важко відрізнити біль і хвороби, викликані ушкодженням чи інфекцією, від тих, які спричинені психологічними стражданнями. Тому важливо ретельно вивчати історію випадку і проводити діагностичне тестування для визначення оптимального курсу лікування.

Спеціальна примітка: У випадку осіб із симптомами неспокою важливо пам'ятати, що вони можуть спричинятися фактичною, існуючою небезпекою. Стрес може бути реакцією на реальну загрозу, скажімо, помсту злочинців або образу з боку інших людей (напр., членів родини).

ЯК ВИЯВЛЯТИ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ?

Немає якихось специфічних симптомів, які б **ОДНОЗНАЧНО ВКАЗУВАЛИ** на те, що особа потерпіла від торгівлі людьми. Але у лікаря може виникнути підозра, що особа стала об'єктом торгівлі людьми, якщо вона перебувала в умовах експлуатації (часто в іншій країні), скаржиться на посттравматичні реакції, а іноді має певні виробничі інфекції чи травми - особливо в тих сферах, де традиційно використовується експлуатація праці, скажімо, секс-індустрія, сільськогосподарські чи промислові роботи (напр., швейна промисловість, праця, пов'язана з худобою чи птицею, рибальство тощо), будівництво і домашні роботи (напр., догляд за помешканням або дітьми).

МОЖЛИВІ ТРИВОЖНІ ОЗНАКИ

Робота (за кордоном), під час якої особа стала жертвою жорстокого поводження, експлуатації або насильства

Симптоми посттравматичного шоку і виробничі травми та/або інфекційні захворювання

ЩО МОЖЕ ЗРОБИТИ ЛІКАР, ЯКЩО ПІДОЗРЮЄ АБО ЗНАЄ, ЩО ОСОБА ПОТЕРПІЛА ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ?

1. Будьте готові запропонувати довідкову інформацію про організації, які можуть надати допомогу.

Окрім надання необхідної медичної допомоги, найкорисніше, що може зробити лікар, якщо підозрює чи знає, що пацієнт постраждав від торгівлі людьми, - це тактовно запропонувати контактну інформацію про інші служби, які можуть надати різні види підтримки, включаючи організації, які надають послуги постраждалим, психологічні консультації, спеціалізовані медичні клініки чи юридичні послуги.

Така інформація наведена на стор. 21 і може бути надана пацієнту на картці, що додається до цієї брошури.

2. Створюйте безпечне оточення.

Лікар повинен створити пацієнтові можливість розповісти про свій досвід жертви торгівлі людьми, але ніколи не тиснути на нього. Записуючи історію хвороби, доцільно запитувати, чи мала людина коли-небудь виробничі травми, чи перебувала в небезпечних виробничих умовах, або чи її коли-небудь піддавали насильству. Пацієнт може зважитися розповісти про свій минулий досвід і про те, як ці події вплинули на його нинішній стан здоров'я. Але перш ніж задавати такі питання, для пацієнта слід створити безпечне оточення і заспокоїти його такими діями:

- **Забезпечте приватність:** Розмовляйте з пацієнтом і оглядайте його у приватному оточенні, за зачиненими дверима, так, щоб ніхто не заважав.

- **Забезпечте конфіденційність:** Тримайте папки з матеріалами у надійному місці, не обговорюйте випадок Вашого пацієнта з іншими, за винятком обставин, коли це викликано медичною необхідністю. Запевніть пацієнта у тому, що було вжито всіх заходів для забезпечення конфіденційності інформації. У випадку аналізів на ВІЛ/СНІД, дотримуйтесь встановлених процедур, включаючи доаналізові і післяаналізові консультації.¹³

- **Чітко поясніть мету і послідовність усіх процедур і запитайте згоди:** Ретельно і зрозумілою мовою поясніть мету будь-якої процедури (напр., аналізів, клінічних досліджень), яку Ви рекомендуєте. Опишіть, яким чином ці процедури будуть проводитись і попросіть у пацієнта дозволу продовжувати.

- **Вірте і не засуджуйте:** Задавайте питання і відповідайте так, щоб людина зрозуміла, що їй вірять і що її не засуджують. Історії потерпілих від торгівлі людьми часто шокують і жахають. Не виказуйте будь-якої реакції, через яку пацієнт може відчувати сором.

3. Дотримуйтесь принципів етики і безпеки.

Оскільки потерпілі від торгівлі людьми особливо вразливі до нових виявів насильства, травматичних реакцій і відчуття ганьби, при наданні послуг слід бути особливо уважним. Принципи, зазначені нижче, покликані виховувати етичний підхід, за якого головна увага приділяється потребам і безпеці потерпілого.

¹³ див. Міжнародний альянс з ВІЛ/СНІД в Україні: www.aidsalliance.kiev.ua.

ДЕСЯТЬ ПРИНЦИПІВ ЕТИЧНОГО ТА БЕЗПЕЧНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ОБСТАВИН ЖІНОК, ПОТЕРПІЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ¹⁴

- 1. Не нашкодьте.**
- 2. Знайте суб'єктів своєї діяльності та оцінюйте ризики.**
- 3. Підготуйте довідкову інформацію - не давайте обіцянки, які не зможете виконати.**
- 4. Забезпечте відповідний відбір і підготовку перекладачів і колег.**
- 5. Забезпечте анонімність та конфіденційність.**
- 6. Отримайте свідому згоду клієнта.**
- 7. Прислухайтесь та поважайте думку жінки, яка склалась у неї про ситуацію та ризики для безпеки.**
- 8. Запобігайте повторному травмуванню жінки.**
- 9. Будьте готові втрутитись у разі виникнення кризової ситуації.**
- 10. Використовуйте зібрану інформацію на благо.**

4. Підбадьоруйте і підтримуйте.

Якщо особа виявляє, що стала жертвою торгівлі людьми, запевніть її, що вона не винна в тому, що сталося. Поясніть, що сотні тисяч людей щороку страждають від шахрайства й експлуатації. Також розкажіть про організації, які можуть допомогти потерпілим від торгівлі людьми і запропонуйте довідкову інформацію. За необхідності запропонуйте допомогу у встановленні зв'язку з цими організаціями.

5. Не наполягайте, щоб людина зверталася за подальшою допомогою, і не тисніть на неї.

Рішення щодо того, коли та як звертатися по допомогу, суто індивідуальне. Вирішуючи, коли настане слушний час для звернення по допомогу, кожній людині доводиться зважувати різні чинники. Слід поважати право кожного на прийняття такого рішення.

¹⁴ За детальнішою інформацією, викладеною в "Рекомендаціях ВОЗ з питань дотримання етики й забезпечення безпеки при проведенні співбесід із жінками, потерпілими від торгівлі людьми" (російською мовою), див.: <http://whqlibdoc.who.int/publications/2003/9241546255rus.pdf>

ДО КОГО Я МОЖУ ЗВЕРНУТИСЯ ЗА ПОДАЛЬШОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ, З МЕТОЮ УЧАСТІ У НАВЧАННІ, АБО ДЛЯ ОТРИМАННЯ ДОВІДОК?

(Список НУО, що допомагають постраждалим від торгівлі людьми в Україні)

Місто	Неурядова організація (НУО)	Контактна інформація
Вінниця	«Чоловіки проти насильства»	Гаряча лінія: (38 0432) 59 20 47 Факс: (38 0432) 57 02 21 E-mail: kozlov@svitonline.com
Вінниця	«Прогресивні жінки»	Гаряча лінія: (38 0432) 66 20 35 Факс: (38 0432) 57 02 21 E-mail: progress@mail.vinnica.ua
Дніпропетровськ	«Жіночий інформаційно – координаційний центр»	Гаряча лінія: (38 056) 370 58 68 Тел./факс: (38 056) 370 25 35, (38 056) 370 25 50 E-mail: dwicc@ukr.net www.dwicc.org.ua
Донецьк	«Донецька обласна ліга ділових та професійних жінок»	Гаряча лінія: (38 062) 334 34 00 Тел./факс: (38 062) 334 20 43, (38 062) 334 34 43 E-mail: postmaster@liga.donetsk.ua www.bpw.donetsk.ua
Житомир	«Авенір»	Тел./факс: (38 0412) 41 40 38, (38 0412) 36 21 70 E-mail: avenir_zt@rambler.ru
Житомир	«Жіночий інформаційно - координаційний центр»	Гаряча лінія: (38 0412) 40 07 31 Факс: (38 0412) 40 07 32 E-mail: wicc_ir@zt.ukretel.net
Київ	«Жіночий консорціум»	Тел.: (38 044) 203 64 72, Тел./факс: (38 044) 592 68 54 E-mail: ns@rambler.ru
Київ	«Каритас»	Тел.: (38 044) 467 60 80, Факс: (38 044) 425 63 75 E-mail: natali@caritas-ukraine.org
Київ	«Ла Страда-Україна»	Гаряча лінія: 8 800 500 22 50 Тел: (38 044) 205 36 94, (38 044) 205 37 36 E-mail: lastrada@ukrpack.net www.lastrada.kiev.ua

Київ	Міжнародний гуманітарний центр «Розрада»	Тел: (38 044) 289 71 32, (38 044) 234 83 68 E-mail: bond@rozrada.kiev.ua
Київ	«Школа рівних можливостей»	Тел: (38 044) 592 88 18, (38 044) 240 43 26 E-mail: gender@ukr.net
Кіровоград	«Кіровоградська обласна служба з актуальних питань жінок»	Тел./факс: (38 0522) 22 65 79, (38 0522) 22 65 06 E-mail: omh@library.kr.ua vgz@library.kr.ua
Луганськ	«Жінки Донбасу»	Гаряча лінія: (38 0642) 55 16 99 Тел: (38 0642) 50 10 39 E-mail: womdon@cci.lg.ua
Луганськ	Луганська обласна рада жінок	Гаряча лінія: (38 0642) 59 96 22 Тел./факс: (38 0642) 58 53 60 E-mail: lwc@mail.ru
Луцьк	«Волинські перспективи»	Гаряча лінія: (38 03322) 5 55 42 Тел.: (38 03322) 4 58 31 E-mail: extrim@it.ukrtel.net
Львів	Благодійний фонд «Салюс»	Тел.: (38 0322) 72 30 27 Факс: (38 0322) 40 33 62 E-mail: salus@mail.lviv.ua salus.org.ua
Львів	Західноукраїнський центр «Жіночі перспективи»	Гаряча лінія: (38 032) 2 962 962 Тел./факс: (38 032) 295 50 60 E-mail: women@women.lviv.ua www.women.lviv.ua
Миколаїв	«Любисток»	Тел.: (38 0512) 47 82 69 (38 097) 210 64 49 E-mail: margaritap@ukr.net
Одеса	«Віра, надія, любов»	Гаряча лінія: (38 0482) 63 33 39 Тел./факс: (38 048) 733 27 34 E-mail: semikop@te.net.ua
Одеса	«Веритас»	Тел.: (38 048) 714 60 11, (38 048) 719 31 25 E-mail: ngo_veritas@mail.ru
Полтава	«Родинний дім»	Тел.: (38 0532) 53 09 10 E-mail: familycenter@mail.ru
Рівне	Центр підтримки громадських ініціатив «Чайка»	Гаряча лінія: (38 0362) 69 00 00 Тел.: (38 0362) 32 43 48 E-mail: chayka@rivne.com chayka@mbox.ua

Севастополь	«Молодіжний центр жіночих ініціатив»	Тел./факс: (38 0692) 55 73 90 E-mail: ycfi@sevcom.net
Сімферополь	«Надія та майбутнє»	Тел.: (38 066) 792 69 69 E-mail: shabalin_d@mail.ru
Сімферополь	«Співдружність»	Тел.: (38 0652) 25 54 11 E-mail: yana@mail.strace.net
Суми	«Довіра МЕТ»	Тел.: (38 0542) 32 55 52 E-mail: dovira_met@mail.ru
Тернопіль	«Відродження нації»	Гаряча лінія: (38 0352) 52 57 05 Тел.: (38 0352) 52 63 98 E-mail: galina_kravets@ukr.net
Ужгород	«Веста»	Гаряча лінія: (38 03122) 3 20 91 E-mail: inna@vesta.uzhgorod.ua
Ужгород	«Чоловіки проти насильства»	Тел.: (38 03122) 3 53 69 E-mail: gpma@tn.uz.ua
Харків	«Жіноча громада»	Гаряча лінія: (38 057) 714 38 50 E-mail: obiletska@gmail.com
Харків	«Шлях у майбутнє»	Тел./факс: (38 057) 719 85 30 (38 050) 576 90 81 E-mail: yana_kharkov@mail.ru
Херсон	«Чоловіки проти насильства»	Тел./факс: (38 0552) 55 40 30, (38 0552) 55 20 64 E-mail: managainstviolence@mail.ru
Херсон	«Успішна жінка»	Гаряча лінія: (38 0552) 26 35 63 Тел./факс: (38 0552) 42 37 65, (38 0552) 42 34 85 E-mail: uspix@all.kherson.ua
Хмельницький	«Каритас»	Тел./факс: (38 0382) 79 65 71 E-mail: ksenia_caritas@ic.km.ua
Чернівці	«Сучасник»	Гаряча лінія: (38 0372) 58 55 96 Тел./факс: (38 0372) 52 04 36 E-mail: elya@utel.net.ua

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Організація Об'єднаних Націй, 2000. *Протокол ООН про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності*. - G.A. res. 55/25, annex II, 55 U.N. GAOR Supp. (No. 49) at 60, U.N. Doc. A/45/49 (Vol. I)
2. Ціммерман К., Юн К., Уатс Ш., Шваб І., Трапполін Л., Треппет М., Бімбі Ф., Джірапорн С, Беці Л., Альбрехт М., Біндель Дж. і Ріган Л. *Ризики і наслідки для здоров'я жінок і підлітків, потерпілих від торгівлі людьми. Результати європейського дослідження*. - Лондон: Лондонська школа гігієни і тропічної медицини та Програма Дафні Європейської Комісії, 2003. [Zimmerman C, Yun K., Watts C, Shvab I., Trappolin L., Treppete M., Bimbi F., Jiraporn S., Beci L., Albrecht M, Bindel J., and Regan L. *The health risks and consequences of trafficking in women and adolescents. Findings from a European study*]
3. Ціммерман К., Хосейн М., Юн К., Роше Б., Морісон Л. і Уатс ПІ. *Украдені посмішки. Фізичні і психологічні наслідки для здоров'я жінок, потерпілих від торгівлі людьми*. - Лондон: Лондонська школа гігієни і тропічної медицини, 2006. [Zimmerman C, Hossain M., Yun K., Roche B., Morison L., and Watts C. *Stolen smiles. The physical and psychological health consequences of trafficking in women*]
4. Міжнародна організація з міграції. *Психологічна і соціальна підтримка груп потерпілих від торгівлі людьми в перехідних ситуаціях*. - Психосоціальний записник, 4 (лютий). - 2004. [Psychosocial support to groups of victims of human trafficking in transit situations. Psychosocial Notebook]
5. Хосейн М., Ціммерман К., Гаукс С, Уатс ПІ. *Рекомендації з надання послуг у галузі репродуктивного і сексуального здоров'я в Україні жінкам, які потерпіли від торгівлі людьми*. -Лондон: Лондонська школа гігієни і тропічної медицини, 2005. [Hossain M., Zimmerman C, Hawkes S., and Watts C. *Recommendations for reproductive and sexual health care of trafficked women in Ukraine*]
6. Ціммерман К., Хосейн М, Юн К., Роше Б., Уатс Ш., Гайададзієв В. і Гузун Н. *Спроба забути: Звіт Київського реабілітаційного центру МОМ про фізичні і психологічні наслідки для здоров'я жінок і підлітків, потерпілих від торгівлі людьми*. - Лондон: ЛШГТМ/МОМ, 2006. [Zimmerman C, Hossain M., Yun K., Roche B., Watts C, Gajadadziev V., and Guzun N. *Trying to forget: A report on the physical and psychological health consequences of trafficked women and adolescents in IOM's Kiev Rehabilitation Center*]

7. Zimmerman K., Уотс Ш. *Рекомендации ВОЗ по вопросам соблюдения этики и обеспечения безопасности при проведении интервью с женщинами, пострадавшими от торговли людьми.* - Лондон: Лондонская школа гигиены и тропической медицины и Всемирная организация здоровья. [Zimmerman C. and Watts C. *WHO ethical and safety recommendations for interviewing trafficked women*]

